

İLETİŞİM BİÇİMİ VE BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SEYAHATNAMELER

Nihan YILDIZ

Özet: Bu çalışmada, bir iletişim biçimi ve bilgi kaynağı olarak seyahatnameler ele alınacaktır. Seyahatnameler, iletişimin toplumlar arası bir boyutu olarak bilginin elde edilmesi, bu bilgilerin paylaşılması ve hatta gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir. Seyahatnameler, toplumlar arası ilişkiler, farklılıklar, tarafsızlıklar, önyargılar gibi durumları ortaya koyması açısından bir iletişim yöntemi olarak değerlendirilebilir. Seyahatnamelerin İletişim, Tarih ve Sosyoloji bilimlerini oluşturan bir kaynak olarak sunulması bu alanlarda çalışanlar için farklı bir bakış açısı oluşturacaktır.

Anahtar Sözcükler: Seyahatname, İletişim, Bilgi.

TRAVEL BOOKS AS A FORM OF COMMUNICATION AND A SOURCE OF INFORMATION

Nihan YILDIZ

Abstract: In this study, travel books as a form of communication and a source of information will be discussed. Travel books are important in terms of getting information as an inter-communal dimension of communication, sharing this information and even passing it on to future generations. Travel books can be considered as a communication method in terms of revealing situations such as inter-communal relations, differences, bias, and prejudices. Presenting travel books as a resource that constitutes the sciences of Communication, History and Sociology will establish a different perspective for those working in these fields.

Keywords: Travel Book, Communication, Information.

İLETİŞİM BİÇİMİ VE BİLGİ KAYNAĞI OLARAK SEYAHATNAMELER

Nihan YILDIZ

İletişimin toplumlar arası bir boyutu olarak bilgilenmek, bu bilgiyi paylaşmak ve hatta gelecek nesillere aktarmak açısından seyahatnameler farklı bir önem taşır. Toplumlararası ilişkileri, farklılıklar, tarafsızlıklar, önyargılar gibi durumları ortaya koyması bakımından seyahatnameler bir iletişim yöntemi olarak değerlendirilebilmektedir. Sadece aynı devirdeki toplumlararası ilişkileri değil aynı zamanda geleceğe aktarılacak nesillerarası toplum ilişkilerini yansıtmaya dolayısıyla iki farklı koldan bir iletişim sistemi meydana getirmektedir seyahatnameler. Söz konusu seyahatnamenin yazıldığı dönemdeki toplum için ne ifade ettiği ve seyahatnamede bahsedilen öteki toplumlar hakkında ne düşünüldüğü birinci iletişim ve bilgi kaynağıdır. İkincisi ise söz konusu seyahatnamelerin ilerleyen ve değişen çağlarda, yayınlandığı toplum tarafından nasıl değerlendirildiği ve hakkında konuşulan toplum tarafından nasıl algılanıp ele alındığı meselesidir. Değişen çağlar ve onlarla birlikte değişim yaşayan toplumlar mevcut bir seyahatnamenin algılanışını da değiştirebilmektedir. Seyahatname yazarı eserinin yazılış amacını belirli bir düşünce, dünya görüşü ve tarihsel algı kapsamında ifade ederken bu seyahatnamelerin okudukları, değerlendirildikleri ve hatta popüler oldukları dönemlerde daha değişik amaçlar güdülebilmektedir. Kısaca, değişen yüzyıllara, toplumlara ve dünya görüşlerine göre seyahatnameler bizlerle farklı bağlamlarda iletişim kuracaktır ve bize sağladığı bilgiler onları değerlendiren gözlemlere göre farklı kaynaklar haline alacaktır.

İstanbul... Anadolu... Bizans'tan bu yana Doğulu ve Batılı seyyahların eserlerini ve Osmanlı seyahatnamelerini de tarih, sosyoloji ve iletişim biçimleri bakımından değerlendirdiğimizde bizlere türlü türlü sonuçlar vermektedir. Yüzyıllar boyunca Osmanlı topraklarının ziyaretçilerinin ardı arkası kesilmemiş ve dünyada ulaşım imkanları kolaylaştıkça daha da artmışlardır. Anadolu'daki beylik döneminin meşhur seyyahı İbn-i Battuta'dan Evliya Çelebi'ye...

Avrupalı seyyahlar en çok Türklerin yaşam tarzlarına, günlük hayatlarına, yiyip içtiklerine, dinlerine, dillerine, siyasetlerine, ahlak anlayışlarına, sa-

ray dedikodularına, sultanlarına ve ilmi hayatlarına ilgi duymuşlardır. Seyyahların bunları uzun uzun, bazen kulaktan dolma yanlış bilgilerle bazen de gerçek gözleme dayalı doğru bilgilerle anlatmalarındaki amaç Türkleri Batı toplumuna tanıtmaktır. En çok korkulan ama en çok ilgi ve hayranlık duyulan, merak edilen 'öteki' olarak Türkleri yazmak erken modern dönemin Batı dünyası için neredeyse sıradan bir iş idi. Binlerce seyahatname içerisinden bazılarını özel kılan ise seyyahların ne kadar doğruyu yansıttıkları idi. Kimi zaman bir elçinin elinden, kimi zaman bir diloğlanının elinden, bazen de sadece meraklı bir gezginin kaleminden çıkmış olan seyahatnameler Batı edebiyatında önemli bir yer edinmiş, Batı toplumunda da epeyce popülerlik edinmiştir. Öyle ki, Türkiye'yi ziyaret eden gezginler kendilerinden önceki seyahatnameleri okuyarak gelmişler ve seyahatnamelerde de onlardan alıntı yapmışlardır. Hatta bazıları öteki seyahatnamelerde verilen bilgileri tekrarlarmaktan öteye gidemeyen seyahatnameler kaleme almışlardır. Osmanlı devlet ve toplum sistemine Batı'nın ne kadar ilgi duyduğunu seyahatnamelerin miktarından anlaşılabilir.

Harold Bowen, Osmanlı'nın ilk İngiliz elçisi olan Harborne'un atandığı 1582 tarihine kadar İngiltere'de Türkler ile ilgili çok az şeyin bilindiğini ifade etmektedir.¹ Bu tarihten sonra Türkiye ve Türkler hakkındaki tetkiklerin, seyahatnamelerin, haberlerin arttığı görülmektedir. Hatta Harborne'un kraliçenin elçisi olarak atanıncaya kadar Türkiye hakkında ancak bir eser basıldığını ancak Bab-ı Ali ile İngiliz hükümeti arasında esaslı bir münasebetin kurulmasıyla gerek elçi raporlarının gerek seyahatnamelerin arttığını dile getirmektedir.² Bununla beraber, Bowen, Türkçe öğrenen bir iki İngilizin Türkler hakkındaki kanaatinin hiç Türkçe bilmeyenlere göre çok daha olumlu olduğunu dile getirmektedir.³ Bu yazılarda, seyyahın başına gelen türlü olaylar seyahatnamede kullandıkları dili ve anlatımı etkileyerek tanıtılan toplum hakkında olumlu veya olumsuz kanıların oluşmasına sebep olabilir. Örneğin, Anthony ve Robert Sherley'nin kardeşleri olan Thomas Sherley'nin Türklere esir düştüğünü ve İngiltere'ye döndüğünde Türkler hakkında zehir zemberek hücumvari bir yazı yazdığını iddia etmektedir Bowen ve şunu eklemektedir: "O zamanki Türk İngiliz münasebetleri bakımından iyi ki bu yazı 1936 yılına kadar basılmamıştır."⁴ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, toplumun biri hakkında bilgi edinme ihtiyacı onunla kurulan irtibatla doğrudan alakalı olduğudur. Türkler ve İngilizler arasındaki münasebetler arttığından beri daha yakından iletişim kurulmak istenmiş ve İngilizler tara-

¹ Harold Bowen, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, Ankara: TTK, 2011, s. 7.

² Harold Bowen, s. 10

³ Harold Bowen, s. 12.

⁴ Harold Bowen, s. 15.

findan pekçok yazı kaleme alınmıştır. Artan ilişkiyle birlikte ülkeye ziyaretler de çoğalmış ve bu ziyaretler sonucu yazılan seyahatnameler İngiliz halkında Türkleri tanıtmak konusunda büyük rol oynamıştır.

Seyahatname yazarları okuyucunun ne istediği, ne düşündüğü, neye ihtiyaç duyduğu gibi sorulardan yola çıkarak onlara istediklerini verme niyetinde oldukları gibi seyyahın vizyonuna bağlı olarak aslında olanı yazma, hakikati yazıya geçirme ve yayma gibi niyetlerle seyahatname meydana getirdiklerini söyleyebiliriz. Örneğin, Fransız bir doktor olan Antoine Olivier, çoğu seyyahın abartılı bir üslup ve yanlış tasvirlerle roman gibi bir seyahatname kaleme aldıklarını, kendisinin ise ilginç olay ve gözlemler yerine okuyucunun ilgisini çekebilecek ve birşeyler öğretebilecek olan konuları ele aldığını söylemektedir.⁵ Bir doktor olarak pragmatik ve fonksiyonel düşünce sistemiyle hareket etmesi doğaldır, zaten burada göstermek istediğimiz de seyahatnamelerin toplumla kurduğu iletişim biçiminin yazarın dünya görüşüne bağlı olduğudur. Elbette yazarların dünya görüşü de içinde buldukları tarihsel koşullara göre farklılık göstermektedir. Bu bakımdan seyahatnameler, yazarın dünya görüşü, içinde bulunduğu toplum ve devrin tarihsel koşulları bakımından çok çeşitli iletişim sistemleri haline gelmektedirler. Tarih felsefesi alanında en çok okunan eser olan “Tarih Nedir”in müellifi Edward Hallett Carr’ın bakış açısından seyahatnameleri değerlendirecek olursak belki karmaşık ama kesinlikle zihin açan bir belirginlik yakalamış oluruz. Carr’ın mantığına göre bir seyahatnamenin ne kadar tarihi gerçeklik kabul edilebileceğini, ne kadar hedef kitleye yönelik yazılmış bir eser olduğunu tesbit etmek için birtakım düşünce sisteminden geçmemiz gereklidir. Seyahatnameler, aslında bir seyahatname yazarının ne gördüğünden, ne gördüğünü düşündüğünden, ne görmek istediğinden, gördüklerinden hangilerinin bilinmesini istediğinden, neyi gördüğünün düşünülmesini istediğinden, yaşadıkları olaylardan ve gözlemlerinden hangilerini yazmaya değer bulduğundan, yazarın kafasındaki ‘ilginçlik’ tanımına göre neyi ilginç bulduğundan ve ilginç bularak araştırma yaptığından daha fazlasını dile getirmez. Tüm bu etkenler de yalnızca yazara bağlı değildir, çünkü o yazarı belirli bir düşünce yapısına ulaştıran tarihi ve sosyolojik etkenler de bulunmaktadır. Yazarın bir seyahat sırasında nelere dikkat ettiği, nelere dikkat etmesi gerektiğini düşündüğü, nelerin yazmaya değer olduğunu düşündüğü, neleri yazsa “hedef kitle”ye ulaşarak çok okunabilmesini sağlayacağı gibi daha da artırılabilir olan etkenlerin hemen hemen hepsi yazarın içinde bulunduğu topluma, yetiştiği çevreye ve yaşadığı devrin tarihsel koşullarına bağlıdır. Osmanlı ile ilişki kurana kadar İngilizlerin Türkler hakkında bir araştırmaya sahip olmayıp münasebetler arttıkça Türklerle ilgili yazıların da

⁵ Antoine Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2007, s. 11.

artması buna delalettir. Benzer şekilde Osmanlı Devleti'nin kurulmasından çok daha önceki çağlardan beri Batı Anadolu'da denizcilik yoluyla ticaret yaparak sürekli faal bir halde bulunan İtalyanların Türkler hakkında geniş çalışmalara sahip olması da yine ilişkilerinin ve iletişimlerinin tarihsel koşullardan kaynaklanan eskiliğinden meydana gelmektedir. Türkleri en büyük rakip olarak görmelerine rağmen en sık diplomatik ilişkileri de onlar kurmuş hatta bozmamak için pek çok kez taviz vermişlerdir. Buna rağmen Türkleri anlattıkları seyahatnameler, balyos raporları, elçi günlükleri gibi belgelerde soğukkanlılıkla olabildiğince hakikate yakın gerçekleri dile getirerek Türkler hakkındaki bilgi kaynakları için diğerlerinden farklı üslup ve görüşlerde bir birikim oluşturmuşlardır.

Seyahatnamelerin hakikati yansıtışlarındaki bir takım engelleri dile getirdik ancak vurgulamak istediğimiz "seyahatnameler tarihi gerçeklik olarak kabul edilmemelidir" gibi bir görüş asla değildir. Aksine tam da bu sebeplerle tarihi bir gerçeklik olarak seyahatnameler aynı toplumdaki bireylerle birbirlerinin ve toplumlarla toplumların tarihsel koşullara göre iletişimini yansıtmaktadır. Seyahatname yazarlarının kendileri de tarihin bir parçasıdır. İncelediğimiz tarihin içinde yaşamış bireyler olarak seyahatname yazarlarını da tarihin bir parçası, hatta tabiri caiz ise birer tarihi eser olarak kabul edebiliriz. Sadece verdikleri bilgiler veya önemli tarihi bir olayın doğrudan tanığı oldukları için değil, aynı zamanda o tarihteki, o devirdeki bir kimsenin olayları nasıl gördüğünü, toplumları nasıl değerlendirdiğini, belirli bir şehirdeki halkın günlük hayatı yaşayışı hakkında ne düşündüğü veya benzeri gözlemlerde neye dikkat edilmesi, neyin yazıya geçirilmesi ve değer görmesi gerektiği gibi meselelerde bizleri doğrudan doğruya aydınlattığı için. Böylelikle o kişinin 16.yüzyıl içersinde sıradan bir günde ne düşündüğünü, ne hissettiğini, olaylara nasıl yaklaştığını, ne düşündüğünün bilinmesini istediğini gibi o devrin hatta o günün makbul değerlerini ve fikirleri en sade yoldan öğrenebilmekteyiz.

İşte tam da bu yüzden seyahatnameler, geçmişle ve gelecek arasında bir iletişim aracı ve ilgi kaynağı olmasıyla, geçmişte toplumlararası ve toplumda da bireylerarası bir iletişim sistemi ve bilgi kaynağı olmasıyla ve de bugün tarihçiler için mühim birer bilgi kaynağı olmalarıyla ilime ilgi duyan herkes için muhakkak ele alınması gereken birincil belgelerdir. İletişim, Tarih ve Sosyoloji ilimlerini buluşturan bir kaynak olarak seyahatnamelerin de ortaya konması bu alanlarda çalışanlar için farklı bir bakış açısı tesis edecektir.

Kaynakça

Bowen, Harold, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, Ankara: TTK, 2011.
Carr, Edward Hallett, *Tarih Nedir*, İletişim Yayınları.

İLETİŞİM VE BAKIŞ AÇISI

Olivier, Antoine, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2007.
Şibli Numani, *Anadolu, Suriye ve Mısır Seyahatnamesi*.
Valensi, Lucette, *Venedik ve Bâb-ı Âli*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.